

İslam Tarihi Boyunca Şia-Ehl-i Sünnet İlişkisi

Prof. Dr. Muhammed Emhazun

Çeviren: Dr. Osman Bodur

Özet

İslam düşüncesinde siyasi, itikadi ve ameli anlamda gruplaşmalar oldukça erken dönemde cereyan etmiştir. Siyasi ihtilafların başında ise Şia ile yaşanan görüş ayrılıkları önemli bir yekün tutmaktadır. Muhammed Emhazun bu alanda çalışan muasır yazarlardan biridir. Bu risale, 2011 Mağrib'te basılmıştır. Tercümesini yaptığımız eseri ise İslam tarihi boyunca Şia ile yaşanan farklılıkları tespit etmeye yöneliktir. İşte bu makale mezkur eserin tercümesinden ibarettir. Tercüme esnasında yazarın fikirlerinin doğru veya yanlışlığı tartışılmamış, sadece eser anlaşılır bir dille Türkçemize kazandırılmıştır. Giriş bölümünde kısaca müellifin hayatından söz edilmiş, akabinde tercümeğe geçilmiştir

Anahtar Kelimeler: Şia, Ehl-i Sünnet, Safeviler, Haşşaşin, Fatimiler

The involvement between the Shia and Sunni Islam in Islamic history

Summary

Alignments in the Islamic world appeared at the very beginning based upon politics, beliefs and actions. Politic difference began with shia's ideal difference. Muhammed Emhazun is a contemporary person who did researches about this. This treatise was published in the 2011 Maghreb. His work that has been translated is based on determining differences with shia in Islamic history. There hasn't been any criticism about the ideas of the writer, it has only been a direct translation of the book. The life of the author is mentioned at the introduction and than follows the translation.

Key words: Shia, Sunni Islam, Safavid, Assassins, Fatimid

Giriş

Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti İslam dininin yegane kaynağıdır. Kur'an'ın öncelikli müfessiri Hz. Peygamber olmakla birlikte zamana dayalı içtihadı açık bazı konularda alimlere de vazifeler düşmüştür. Genel itibariyle dinin yorumu, tarihsel süreçte ifrat ve tefritten salim olamamış, kimi zaman dinin ruhuna uygun gelmeyen yorum ve telakkiler dillendirilmiştir.

İslam tarihi boyunca zuhur eden bütün fırkaları burada saymak mümkün olmasa da bu fırkalar arasında en çok tartışılan, Ehl-i sünnetle pekçok konuda zıt görüşleri benimseyen, sadece muameleğe ait değil, itikada ait meselelerde bile oldukça farklı kabul edilmesi güç görüşleriyle ortaya çıkan Şia mezhebi olmuştur. Şiilik diye de yaygın olarak kullanılan bu mezhebin esasını, Hz. Peygamber'den sonra yerine geçecek halifenin Ehl-i beyte mensup biri olacağı görüşü oluşturmaktadır.

Daha açık ifadeyle Ehl-i Beyt'ten halife olabilecek potansiyel kişilerin başında Hz. Ali ve Hz. Abbas gelmektedir. Şia'ya göre hilafet bu ikisinden birinin hakkı iken, onlardan alınmış Ebû Bekir'e verilmiştir. İşte bu hilafet meselesi Şia'nın en temel savunduğu husus olarak önceliğini almıştır. Her ne kadar Hz. Ali'den hilafetin kendi hakkı olduğuna dair bir görüş nakledilmemiş ve kendisinden önceki üç halifeye biat ettiği de açıkça bilinmiş olsa da Hz. Ali taraflarınca ortaya atılan bu fitne zamanla Şiilik mezhebinin teşekkülüne zemin oluşturmuştur.

Hz. Peygamber pekçok beyanlarında Müslümanları fitneye karşı uyanık olmaya davet etmiş olsa da ilk başlardaki bu ayrılıklar zamanla Müslümanlar arasında çok büyük yaralar açmış ve kapanmaz acılar ortaya çıkmıştır. Tercüme ettiğimiz Muhammed Emhazun'a ait bu eser, işte bu problemi özetler mahiyettedir. Müellif, Şia'nın zamanla kurumsallaşarak, Ehl-i sünnetle olan mücadelesinin boyutlarını tarihi süreci ve kronolojiyi koruyarak vermeye çalışmıştır. Eserin asıl ismi *Gadru's-şia bi Ehli's-sünneti abra't-tarihi'l-İslâmî* şeklindedir. Bunun tercümesi "İslam Tarihi Boyunca Şia'nın Ehl-i Sünnete Hiyaneti" şeklindedir. Fakat biz tercümeyle daha yumuşak bir başlık koyarak bu tefrikaya daha farklı bir boyut kazandırmak istemedik. Zira hedefimiz, Şia ve Ehl-i Sünnet arasındaki mücadeleyi bütün detaylarıyla ortaya koymak değildir. Dr. Muhammed Emhazun tarafından ufak bir risale şeklinde ortaya konan bu tarihsel gerçeklik ve ilişkilere dikkat çekmektir.

Eserin tercümesine girmeden önce Muhammed Emhazun hakkında kısaca bilgiler vermek isabetli olacaktır: Prof. Dr. Muhammed Emhazun, Yüksek lisansını 1984 senesinde Riyad'da Camiatü Melik Suud üniversitesinde tamamladı. Doktorasını ise 1989 senesinde Vicde şehrinde bulunan Muhammed el-Evvel üniversitesinde bitirdi. Değişik arap devletlerinde ilmi toplantılara iştirak etti. Üniversite de pekçok yüksek lisans ve doktora tezlerine danışmanlık yaptı.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. Tahkiku mevakifi's-Sahabeti fi'l-Fitneti min Rivayeti'l-İmam Taberi ve'l-Muhaddisin
2. Menhecün Nebiyyi fi'd-da'veti min hilali sireti's-sahiha
3. Tarihu'l-Alakati's-Şuyuyyeti es-Sahyuniyye
4. Hakikatül İman
5. el-Fıraku'l-Batıniyyetü et-Tarih ve'l-Minhac

Prof. Dr. Muhammed Emhazun'un yayınlanmış olan bazı ilmi makaleleri de şunlardır:

1. Ehemmiyyetül ilmi bi's-Süneni'l-ictimaiyye
2. el-Bu'du'l-İstirateciyyi il huttati'n-Nebeviyye fi muvacehetir-Rum ve't-Temhidu li fethi biladiş Şam
3. En-Nahdetü'l-Yabaniyyetü ve'n-Nahdetü'-Arabiyyetü fi'l-Asril Hadis

Müellifin hayatı ve eserleri hakkındaki bu bilgilerden sonra tercümeyle geçebiliriz:

Gadru’ş-şia bi Ehli’s-sünneti abra’t-tarihi’l-İslâmî

Mukaddime

Şia, hadis uydurmalarıyla çok büyük bir vebal altına girmiştir. Onlar arasında yalan, diğer ehli kible kimselere göre daha fazla yaygın olmuştur. Öyle ki bu yalancılıkları “falan kimse Rafizilerden daha yalancı” şeklinde deyimleşmiştir.

Şia’dan, özellikle de Farisilerden bazı yalancı kimseler, Şia mezhebine ve ehl-i beytin belli bir kısmına davet etmeyi öne sürmek suretiyle hadisler uydurmaktaydılar. Bu çirkin fiili yapmalarına sevkeden faktör ise İslam’ı ve bu dinin taşıyıcısı olan sahabeyi kötülemek ve onlar hakkında uygunsuz sözlerin sarfedilmesine zemin hazırlamaktı.

Marifet ehlinin ve muhaddislerin, hadis isnadlarının sıhhati ve yalancıların ortaya çıkarılmasındaki müdakkik tavır ve gayretleri olmasaydı, İslam dini bu rivayetler sebebiyle büyük bir musibete maruz kalabilirdi.

Şia’nın değişik gruplar halinde fikri temellerinin atıldığı dönem hicri birinci asırdır. Bu düşünce akımı hicri dördüncü asır ve sonrasında gelişmeye devam etmiştir. Pek çok fırkaya ayrılmasına rağmen belli noktalarda birleşmektedirler. Onları bir araya getiren ortak hedefler ise; İslam akidesini ifsat etmek, ehl-i sünnete hıyanet içerisinde bulunmak, ehl-i sünnetin ilmi müesseselerini ve devlet kurumlarını yok etmektir.

Öte yandan Şia fikri, İsmaili Fatimiler ve Safeviler gibi bazı devletleri ortaya çıkarmıştır. Bunlar; bid’atler üretmek, müslümanların mallarına el koymak ve onların kanlarını helal görmek gibi baskı ve zulmün her çeşidiyle ehl-i sünnete karşı mücadele etmişlerdir. Söz gelimi Karamita ve Haşşaşın akımlarının yapmış oldukları gece baskınları, malları gasb edip el koymaları, emniyet içerisinde yaşayan kimseleri korkutma ve masum insanları öldürme gibi fiilleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Fatimiler, Safeviler ve Haşşaşun devletleri, Ehl-i sünneti arkadan vurmak için Şam bölgesinde haçlılarla, Avrupa’da da Fransızlarla anlaşma yapmaktan çekinmemişlerdir. Abbasi halifesi Mu’tasım’ın veziri olan İbnü’l-Alkamî, İslam topraklarına müslümanlarla savaşıp onları kendi yurtlarında yok etmek amacıyla gelen Tatar putperestlerine yardımcı olmaktan bile sakınmamışlardır.

Şayet biz “Rafiziler ve Batıniler, uzun tarihten günümüze değin İslam ümmetine musallat olan firkaların en tehlikelileridir.” şeklinde bir söz söylesek, bunda asla aşırıya kaçmış olmayız.

Hadis Uydurma ve Mevzu Hadislerin Geniş Çapta Yayılması

Hadis Uydurmanın İslama Verdiği Zarar

Hiç şüphesiz İslam Tarihi boyunca Şia’nın verdiği en büyük zarar, Allah Resulü’ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) nispet ederek aslı olmayan uydurma rivayetleri hadis diye nakletmeleridir.

Onlar bu icraatında tam olarak hedefledikleri amaçlarına ulaşırsalardı, İslam en can alıcı yerinden vurulmuş olur, hak ile batıl birbirine karışır. Netice de insanlar da rabbani vahiy ile beşer kelamını ayırt edemezdi. Ayrıca, uydurulan hadisler de olumsuz tesirlere yol açar,

dindarlık yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı.¹ Ancak, Allah Teâlâ uydurulmuş veya tahrif edilerek aslından koparılmış rivayetleri ayırt edip sünnet-i seniyyeyi muhafaza edecek kimseleri göndermiştir.

Hadis Uydurmaya Karşı Alınan Bazı Önlemler

Ehl-i sünnetin bu mütehasıs âlimleri, hadis uyduran yalancı kimseleri ortaya çıkarmak için büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Onların rivayetlerdeki yalanları ortaya çıkarmaya yönelik bu gayretleri temelde iki kısımda incelenebilir.

Nazarî Kısım: Nazari açıdan bakıldığında, rivayetin yalan unsur taşıdığına delalet eden ilke ve prensipler ortaya konmuştur.

Ameli Kısım: Ameli kısımda ise âlimler, yalanla itham edilen şahısları beyan etmişler ve bu kimseleri insanlara iyice tanıtmışlardır. Bunun yapılmasının sebebi ise özellikle hadis ilmiyle meşgul olan kimselerin bu kimselere karşı daha ihtiyatlı olmasını sağlamaktır.

Hadis Uydurma Şekilleri

Hadis uydurma şu şekilde gerçekleşmiştir. Farisilerin bir kısmı, Şia'nın safları arasına karışmış, onların mezheplerine intisap ederek ehl-i beyt sevgisi eksenli bir tavır takınmışlardır. Bu kimseler aslında İslam'a aykırı fikirlerini, batıl görüşlerini yaymak istiyorlardı. Ehl-i beyt sevgisini kendi sinsi emellerine bir perde olarak kullanıp arka planda asıl gayelerine ulaşmak için gayret sarf ediyorlardı. Bu zümrenin davetçisi kimselerin dile getirdiği görüşler, kendilerinin İslam adını kullanarak, onu yıkma ve ifsat etme gayreti içerisinde olduklarına başlı başına bir delildir. Ne var ki bu kimselerin hastalıklı görüşlerini başlangıçta açık bir şekilde fark etmek zordur. Zira onlar, fikir ve görüşlerine Şia elbisesi giydirmişler, ehl-i beyt sevgisiyle de o fikirleri gizlemişlerdir. Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve onun ehl-i beyti hakkında onların ifade etmedikleri şeyleri hadis diye uydurmuşlardır. Bu talihsiz kişilere örnek olarak şu isimleri saymak mümkündür: el-Mugire b. Said, Ebû'l-Hıtab Muhammed b. Ebî Zeyneb, Abdülkerim İbnü Ebî'l-Avcâ.

¹Şia ve benzeri gruplar tarafından belirli amaç ve maksatlar uğrunda uydurulan sözlerin çokluğu bilinen bir husustur. Fakat İslam alimleri bu konuda ellerinden gelen her türlü çaba ve gayreti ortaya koymuşlar ve dine verilecek zararı engellemeye çalışmışlardır. Hadis uydurmaya karşı yapılan en önemli önlemlerden biri rivayet edilen hadislerde isnad mecburiyetinin getirilmesidir. Yani biri bir hadis söylediğinde “Sana bunu kim rivayet etti?” şeklinde sorulmaya başlanmıştır. İsnad sayesinde bilginin kimden ne şekilde geldiği ortaya konmuş böylece sahih ile sakim rivayetler birbirinden ayırt edilmiştir. Sonraki dönemlerde hadis rivayet edilen râviler incelemeye alınmış, hem güvenilir hem de zayıf veya yalancı râvilerle alakalı müstakil eserler kaleme alınmıştır. Hadis ilminde buna cerh ve ta'dil denir. Cerh, elle, aletle veya dille yaralamak demektir. ilmen ise adalet ve zabt sıfatını ihlal edici bir kusur sebebiyle ravinin tenkit edilmesidir. Ta'dil ise ravinin adil ve zabıt olduğuna hükmetme işlemidir. Alimler sadece bir hadisi sahih kabul etmek için sadece isnadın sahih oluşuyla yetinmeyip, bunula birlikte hadisin metnini bir de akıl süzgecinden geçirme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca metin tenkit edilirken akılla çelişmemenin yanında ifadelerde tutarlılık, Kur'an'a, sahih sünnete ve tarihî verilere uygunluk gibi ölçütlerden de yararlanmışlardır. Mevzû hadislerle karşı muhaddislerin açtığı savaşın verimli neticelerinden biri ve belki de en mühimi, hadis diye uydurulmuş sözleri muhtelif metotlarla bir araya toplayan mevzuat kitaplarıdır. Bu eserler sayesinde ki hadis münekkidi olmayan kimselerin de uydurma hadisleri tanıyabilmesi mümkün olmuştur.

Mesela, bunlardan Abdülkerim İbnü Ebî'l-Avcâ, Basra valisi Muhammed b. Süleyman b. Ali el-Abbasi'nin huzuruna öldürülmek üzere getirildiğinde, öleceğini kesin bir şekilde anlamış ve dört bin hadis uydurduğunu itiraf etmiştir.²

Rafizilerin hadis uydurma şekillerinden birisi de toplumda hem sahabenin (radiyallahu anhum) siresini teşviş edecek hem de İslam'a zarar vermeyi hedefleyen asılsız rivayetleri yaymaktır. Şüphesiz ki sahabenin güvenilirliği ve adaleti hakkında insanların zihnine şüpheler düşürmek haddizatında ortaya İslam'ın sıhhati ve doğruluğu hakkında şüpheler atmak demektir.

Sahabenin Önemi

Sahabe Efendilerimizin (radiyallahu anhum) kadir ve kıymetleri pek yücedir. Hiç kimse bu konuda onlarla boy ölçüşemez. Çünkü Allah Teâlâ onları Nebiyy-i Muhterem Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ashab olarak ihtiyar etmiştir. Onlar da Allah yolunda canlarını ve mallarını feda etmişlerdir. Sahabe efendilerimiz, şeriatı omuzlayan, İslam dinini taşıyan ve müstesna şahsiyetlerdir. Onlar hakkında söylenecek her olumsuz söz, kitap ve sünnete dil uzatmak olacaktır. Nitekim Ebû'z-Zür'a er-Râzî şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabından birine dil uzatan kimseyi görürsen bil ki o zındığın tekidir." Bunun manası şudur. Bize göre Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve bize tebliğ ettiği Kur'an haktır. Bu Kur'an'ı ve sünneti bize Resul-i Ekrem efendimizin ashabı ulaştırmıştır. Şüphesiz bu kimseler bu safiyane ve tertemiz akideyi yaralayarak kitap ve sünneti batıl bir yola sokmak istemektedirler. Hal böyle iken onları cerh etmek daha evladır. Onlar zındıkların ta kendileridir.³

Konuyla ilgili olarak İmam Mâlik Hazretleri şunlar söylemiştir: "Bu fırkalar, yani Rafiziler ve onlara benzeyen diğer zındıklar, Allah Resulü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabı hakkında ta'nü teşnî de bulundular. Esasen onlar, ashab-ı güzîn efendilerimize dil uzatarak, bir kimsenin şunu demesini istediler: Kötü adamın ashabı da kötü olur. (Haşa) Şayet o, salih bir adam olsaydı, ashabı da salihler zümresinden olurdu.⁴ Böylece onlar bu ifâdeleriyle Peygamber Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) dil uzatmak istemişlerdir.

Fatimi Fırkası ile Ehl-i Sünnet İlişkileri

Fatimi devleti olarak bilinen Abdiyye devleti, fetihlerini Bizans Rum topraklarıyla sınırlandırarak, İslam coğrafyası dışında genişleme ve ilerlemeye önem vermemiştir. Bilakis tam aksi bir yol izleyerek İslami cesedi yiyip bitirme çalışmışlardır. Bu devlet, Ubeydullah el-Mehdi eliyle Mağrib'te kurulduğu vakitte, Mağrib'ten Şam'a kadar bütün Müslüman diyarlarda casusluk yapmıştır. Endülüs'te ise, kuzeyde ve Burtat dağları arkasında Fransızlarla savaş halinde olan Emevi devletine karşı koymuş, onları ciddi anlamda meşgul etmiştir. Bu süre zarfında Fatimi ile Bizans devleti arasında ilişkiler sulh ve sükûnet şeklinde olmuştur.

Bu çerçevede ifade etmek gerekirse Şii yazar Ali eş-Şemrî şu itirafta bulunmuştur: Fatimi devleti ile Bizans arasında barış ve sükûnete dayanan bazı anlaşmalar imzalanmıştır. Bunların ilki, 377/987 senesinde imparator Barsil Sâni ile Fatimi hükümdarı el-Aziz arasında

² İbnü'l-Cevzi, *el-Ehâdisü'l-Mevdûa*, 1/37; Irakî, *el-Fethul Muğis fi şerhi elfiyeti'l-Hadis*, s. 127.

³ Hatib el-Bağdadi, *el-Kifaye fi ilmi'r-rivaye*, s. 49.

⁴ Bkz. İbn Teymiye, *Mecmuu'l-Fetava*, s. 429.

olmuştur. Bu anlaşma zamanla bozulmuş ancak, onların ateşkeslerine itimat eden Berkvan ismindeki Abadî komutan Mısır'da baş gösteren dâhili fitneleri çözüme kavuşturmada kolaylık olsun diye bu anlaşmayı yeniden gündeme taşımıştır.

İki devlet komutanları arasındaki barışçıl yazışmalardan sonra karşılıklı ortaklık ilişkileri başlamış. Böylece Mısır Fatimi devleti ile Bizans devleti arasında belli barış şartlarıyla dostluk bağlarını güçlendiren bir anlaşma yapılmıştır.

Daha sonra “Zâhir” devrinde Fatimi devletinin Halep'e karşı hiçbir saldırgan tutuma girmeyeceğine dair anlaşmalar yapılmış, hatta Fatimi devleti, 360/970 senesinden bu yana Bizans'a ödediği senelik vergilerde iyileştirmeye gitmiştir. Bununla beraber iki devlet arasında önemli bir anlaşma daha imzalanmıştır. Buna göre Fatimi devleti, Bizans'ın düşmanlarından herhangi birine yardım etmeyecek, destek vermeyecektir. Bu anlaşmalar, Fatimi Hâkimi el-Mustansır ile İmparator Mihâil er-Râbî arasında 429/1037 senesinde yenilenmiştir.⁵

Burada dikkat çeken bir husus vardır. Fatimi devletinin Şam bölgesinde yer alan Müslüman devletlere karşı pek çok savaş açması, Beytü'l- Makdis'in 492/1098 senesinde haçlıların eliyle düşmesine sebep olmuştur. Böylece Mescid-i Aksa, sayıları on iki bin askeri aşmayan zayıf bir ülkenin himayesi altına girmiştir. Mısır, Cevher es-Saklî'nin sayıları yüz bine ulaşan ordusuyla zabt altına alınmıştır. Bununla beraber Fatimi devleti bu feci durumdan sonra otuz iki sene daha hüküm sürmüştür. Bu süre içerisinde uzak diyarlardaki İslam topraklarına el atmış, oralarda askeri güç yoluyla, cebirle sünni mezhebi değiştirmeye gayret sarf etmiştir.⁶

Tarihçi Makrizî, *Hutat* adlı eserinde şunları ifade etmektedir: “Selahaddin Eyyubi'nin güç ve kuvveti, Kahire de Abidiyyun devletine baskın olduğunda sarayın adamları ona kızdılar ve ona birtakım tuzaklar planladılar. Fransızlara mektup yazıp, Selahaddin Eyyubi'ye karşı savaşmak üzere Mısır'a davet etme noktasında görüş birliğine vardılar. Selahaddin Eyyubi onları karşılamak üzere savaş meydanına çıktığında kumpası tertip edenler, Kahire'de Selahaddin Eyyubi'nin geride kalan arkadaşlarını yakalayıp hapsedtiler. Kendileri de Fransızlarla birleşip, Selahaddin Eyyubi'ye karşı savaşarak onu ve devletini yok etmeye çalıştılar. Fransa bilfiil 565/1169 senesinde Mısır'a gelmiş, Dimyatı kuşatmıştır. Oranın ahalisini baskı altına almış ve pek çok kimseyi öldürmüştür. Fransızlar bölgeye sahip olabilme ümidiyle Mısır'a hem karadan hem de denizden gelmişlerdir.⁷

Fatimi devleti Adid döneminde zayıf düşünce devlete ait işler vezirlere kalmıştı. Şavir ve Darğam isimlerini taşıyan iki vezir arasında bir yarış vardı. Şavir, krallığını sabit kılp, nüfuzunu kuvvetlendirmek istiyordu. Bu sebeple Nureddin Mahmud'dan yardım istedi. O da kendisine yardım etti. Ancak Şavir istediği gibi, başına buyruk hareket ederek Nureddin'e vadettiği şeyleri yerine getirmedi. Bilakis, Beytü'l Makdis'deki Fransa meliki Emlerik'e haber göndererek, ondan yardım istemiş ve ona Nureddin'in Mısır diyarına hâkim olacağı şeklindeki endişesini ilettili. Fransa meliki ise onun talebine hemen icabet etmiş ve askeri bir

⁵ Emir Said, *Haritatü's-Şiati fi'l-Âlem*, s. 59.

⁶ Emir Said, *Haritatü's-Şiati fi'l-Âlem*, s. 60.

⁷ Makrizî, *Hutat ve'l-Âsâr*, 2/2; Emir Said, *Haritatü's-Şiati fi'l-Âlem*, s. 66.

birliği Mısır'a göndermiştir. Bu birlik Nureddin'i ordusuyla Şam'a geri dönmeye mecbur bırakmıştır.

Ancak Nureddin Mahmud, kısa bir zaman sonra, 562 senesinde şansını tekrar denemiştir. Şavir de ikinci kez haçlılardan yardım istemiş ve onlarla anlaşmaya varmıştır. Neticede haçlı orduları Mısır'a gelmiştir. Bunun sebebi, Nureddin'in Mısır'ı ele geçirip orayı da Şam bölgesine dâhil etmesi ihtimali ve sonrasında da haçlıların merkezi olan Beytü'l Makdis'i tehdit etme endişesidir.

Fransız askerleri Mısır'a ulaştığında Şavir'in ordusu ve Mısırlılar, Fransızlarla birleşmiş ve bu ordu, Mina yakınlarında Babeyn denilen yerde Nureddin Mahmud'un askerleriyle karşılaşmıştı. Ancak galibiyet, Nureddin Mahmud'un askerlerine nasip olmuştur. Nureddin sonra İskenderiye'ye yönelmiştir. Orayı da haçlı orduları denizden kuşatmıştır. Bu arada Şavir'in askerleri ve Fransızlar da karadan Beytü'l Makdis'i muhasara altına almışlardı. Nureddin Mahmud'un tayin ettiği komutan olan Selahaddin Eyyubi'nin elinde İskenderiye'deki muhasarayı kaldırmaya imkân verecek ordusu yoktu. Bu sebeple Esedüddin Şirkûh'dan yardım talep etti. Yardımın gelmesiyle çok geçmeden haçlılar ve Şavir taraftarları, Selahaddin Eyyubi'den barış talep ettiler. O da bu isteklerini Fransızların Mısır diyarında ikamet etmemeleri şartıyla kabul etti.

Ancak Fransızlar bu anlaşmanın gereğini yerine getirmeyerek Mısır'ı fiilen terk etmediler. Üstelik Şavir'le bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmanın en önemli maddesi İbn Vasil'in de ifade ettiği gibi şu şekildeydi: “Fransızlar için Kahire'de haçlı korunağı bulunacak, Nureddin Mahmud'un Fransa üzerine asker göndermesini önlemek amacıyla korunağın kapıları Fransız askerlerinin kontrolünde olacaktır.” Ayrıca her iki taraf, haçlılardan Mısır'a giren her bir kimse için senelik on bin dinar ödenmesi noktasında da mutabakata vardılar.⁸

Konuyla ilgili Mahmud Şakir şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “İlk başlarda Fatımi devleti, haçlıları desteklemiş ve kendilerine Selçuklulara düşmanlık besleyen dostlar bulmuşlardır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere aralarındaki ittifaka göre Haçlılar, Şam bölgesinin kuzeyine, Abidiler de güneyine hâkim olacaktı. Fatımi devleti Beytü'l Makdis'e de girdi. Yalnız haçlılar galip geldiklerini hissettikleri anda, kendi büyüklerine tabi olup, Fatımi devletine karşı çıktılar. Böylece aralarında ihtilaflar baş gösterdi. Fatımi devleti bundan sonra haçlılarla, kendi topraklarını korumak ve canları hakkında duydukları korku ve endişe sebebiyle mücadele etmişlerdir. Yoksa onlar, haçlılarla mücadeleye İslam'ı müdafaa etmek veya müslümanları himaye etmek için girişmiş değillerdir. Şayet haçlılar, Fatımi devleti ile ittifak halinde olmaya devam etselerdi, kendi aralarında İslam topraklarını paylaşmaları bile imkân dâhilindeydi.⁹

Karmatiler ile Ehl-i Sünnete İlişkileri

Bilinmektedir ki Karmatiler, İsmailiye Bâtıniye'sinden olup siyasi ve askeri bir harekettir. Bununla birlikte hiçbir zaman gerçek manasıyla devlet olmamışlardır. Ancak bedevilik çizgisi üzerinde bir örgüt olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

⁸ İbn Vasil, *Müferricül Kurûbi fi Ahbari Beni Eyyüb*, s. 152.

⁹ Mahmud Şakir, *Tarihul İslam*, 6/252-257.

Onlar ve liderleri mağaralarda yaşarlar ve etrafındaki beldelere saldırılar düzenlerlerdi. Saldırı yaptıkları şehirlerden ganimet alan bu örgütün katilleri daha sonra Ahsa ve Bahreyn şehirlerinde bulunan merkezlerine geri dönerlerdi.¹⁰

Ayrıca Karmatiler, Sünni olması ve Bâtıniyye'den Gulat-ı Şia'ya ağır zararlar vermesinden dolayı Abbasi devletinin azılı bir düşmanıydı.¹¹

Karmatiler, Ebu Said el Cenabi'ye (Hüseyn bin Buhran) kadar bütün hareketlerini gizlilikle sürdürdü. Ebu Said Bahreyn'de tüccar olarak yaşayan ve insanları bu fasit inanca çağıran birisiydi. Ebu Said örgütü Bahreyn'de yayıldıktan sonra, Ahsa da örgütün bir kolunu kurdu ve burada birçok insan grubu örgüte katıldı.

Ebu Said'in örgüt içinde konumunu kuvvetlendirmesiyle birlikte kendisine itaat edenleri yanına alarak isyan edenlere savaşmış hepsini öldürmüştür.¹²

Daha sonra Ahsa'ya gidip¹³ Katif şehrini daha sonra da o dönemin Bahreyn'in başkenti olan Hecer şehrini muhasara altına aldı. Burada aylarca kaldı ve şehrin ahaliyiyle savaştı. Şehri işgal edip ehl-i sünnetten pek çok kimseyi katletti, camileri yıktı,¹⁴ mushafları ateşe verdi, hacılara suikast düzenleyip kabilelerine hücum etti.¹⁵

Ebu Said daha sonra oğlu Said'i yerine geçirdi. Bir dönem sonra da oğlu vazifeyi kardeşi Tahir'e bıraktı.¹⁶

Ebu Said son dönemlerinde tekrar Bahreyn'e geçti. Burada da hacılar için tahsis edilmiş evleri harap etti. Öyle ki bundan önce bu şehir tam bir emniyet, çarşı pazar bakımından eşsiz mimariye sahipti.

Akabinde Mekke-i Mükerrreme'ye intikal etti. Burada da soygunculuk ve zorbalık yapıp cinayetler işledi. Müslümanlara karşı tam bir kıyım uyguladı.¹⁷ Kaynakların belirttiğine göre bunlar, Babek Hurremi¹⁸ ve Sahibuzzenc'den¹⁹ daha çok insan öldürülmüştür.²⁰

Halife Muktedir döneminde Bağdat'ta bulunan Bâtıniler, Ebu Tahir'e bir mektup yazarak sultanın, görevinde zafiyet gösterdiğini ve halkın burada Ebu Tahir'i beklediğini

¹⁰ *el-Karamitatü fi'l-Halici'l-Arabi, Zurufü Neşetihim, Tealimihim ve Kiyanihim*, Mecellütü'l-Beyan, sayı: 40.

¹¹ Sabit b. Kurre, Tarihu Ahbari'l-Karamita, s. 16-17.

¹² Taberi, Tarihu'l-rusul ve'l-Müluk, 10/75.

¹³ Makrizi, *el-Mukaffa*, 3/294.

¹⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitü delalili'n-Nübüvveti*, 2/380.

¹⁵ El-Bağdadi, *el-Farku beynel Fırak*, s. 217; Hafni, *Mevsuatü'l-Fark*, s. 319.

¹⁶ Sabit b. Kurre, Tarihu Ahbari'l-Karamita, s. 35.

¹⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitü delalili'n-Nübüvveti*, 2/384.

¹⁸ Bâbek Hürremî: 795- 798 doğup, 4 Ocak 838'de ölmüştür. Abbâsiler Hâlifeliği'ne karşı mücadele eden Hürremîyye Hareketi'nin önderliğini yapan ve 22 yıl süren (816-838) Babek ayaklanması zamanında Halife'nin ünlü komutanının önderliğindeki 6 büyük hilafet ordusunu mağlup edip binlerce insan öldüren Fars kökenli kişidir.

¹⁹ M.s. 869 yılında doğu Afrika'dan ve Zengibar'dan (bugünkü tanzanya) zorla yakalanarak getirilen ve savaş esiri konumunda bulunan zenci kölelerin abbasi imparatorluğuna karşı başlatmış oldukları isyandır, 14 yıl sürmüş imparatorluğu sarsmış ve 883 yılında güçlükle bastırılmıştır.

²⁰ El-Cami fi ahbari'l-Karamita, s. 157-168.

ifade etmiş, ondan, hükmü ele geçirmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Karmatiler de Irak'a girmiş, orada kim varsa öldürmüş mallara da el koymuşlardır.

Karmatiler'den biri şöyle demiştir: “Aslında Irak'ta bizi bekleyen ve isteyen kimse yoktu ve biz de zaten devleti ikame için gelmedik. Gelişimizin tek sebebi şeriatı yani ehli sünneti ortadan kaldırmaktı.”²¹

Onların sıklıkla yaptığı çirkin davranışlarından birisi de Kâbe'deki hacılara baskınlar düzenleyip Beytullah'ı yağma ve talan etmeleriydi. Hatta onlar bir dönem Hacerü'l-Esved'i yerinden söküp²² Ahsa'ya götürmüşlerdir.²³

Onların iddialarına göre Hacerü'l-Esved, dünyanın her tarafından insanları kendine çeken bir mıknaştır.²⁴ Zaten hiçbir zaman insanları kutsal toraklara toplayan gücün İslam'ın itdali ve adaleti olduğunu anlayamamışlardır. Yine bunlar Haşim'i ve Hz Ali'nin soyundan ve yaklaşık yirmi bin kadını cariye ve köle olarak kullanmışlardır.²⁵

İşte bu Batıni ve anarşist hareket, tamamen kan dökme, insan öldürme ve ahlaki ayaklar altına alma üzerine kurulmuştur. Nice köyler ve şehirler yıkmış, kadınları, yaşlıları ve çocuklar öldürmüşlerdir. Hatta onlar kutsal mekânları yıkmaya bile teşebbüs etmişlerdir.

Bu hareketin muasır komünist ve sol devrimlerden hiçbir farkı yoktur. Çünkü bu harekete ve gizli örgütlere (anarşizm, sınırsız özgürlüğe çağıran masonlar ve komünizm gibi) göre insanlığın tek gerçek düşmanı, ne yapıp edip ortadan kaldırılması gereken dindir.

Haşşâşîn Fırkasının Ehl-i Sünnetten İdarecilere Suikat Tertip Etmesi

Ehl-i sünnet ve cemaat, hak dinin bayrağını omuzlayan kimselerdir. Onlar inanç, düşünce, ibadet, muamelat ve ahlak gibi konularda kitap ve sünneti adeta tatlı bir su kaynağı gibi (menhel-i azbi'l-mevrûd) görmüşler ve hayatlarını bu iki kaynağa göre şekillendirmişlerdir. Şüphesiz ki onlar Allah Resul'ünün (sallallâhu aleyhi ve sellem) tebliğ ettiği hak din olan İslam'a sınırsız sarılmışlardı. Ehl-i Sünnetin bu tavrı, sırat-ı müstakim üzere yaşayan kimselere karşı içlerinde kin ve adavet besleyen, yoldan sapmış batıni kimseleri öfkelenirdi. Ve bu öfkeyle ehl-i sünnetin liderlerine ve önemli kimselerine tuzak kurmak amacıyla türlü türlü entrika ve kurnazlıklar peşine düştüler. Kendilerini güvene almak için kalelerini güçlendirerek, fedai/gönüllü askerlerden bir ordu topladılar. Bununla beraber bu askerlerin Kehf medresesinden yetiştirilmelerine de özellikle önem veriyorlardı.²⁶

Haşşâşîn fırkasının, ölümden korkmayan ve şeyhlerinin isteklerini yerine getirmek ve onların rızasını elde etme uğrunda hiçbir kötülükten geri durmayan usta savaşçıları vardı. Onlar bu savaşçıların arasına ömrünün baharındaki gençleri de katarak, hepsini savaşa yönlendirmiştir. Hiç şüphesiz bu kimseler, başkalarının dünyevi menfaati için kendi ahiretlerini satan bahtsız kimselerdir. Bu da aslında apaçık bir hüsrandır.

²¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitü delalili'n-Nübüvveti*, 2/383.

²² İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, 2/203.

²³ Nasır Hasro, *Sefername*, s. 160.

²⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitü delalili'n-Nübüvveti*, 2/385.

²⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitü delalili'n-Nübüvveti*, 2/385.

²⁶ Michle Liyad, *el-İsmâliyyun*, s. 106.

Yeri gelmişken özellikle ifade etmek gerekir ki Ehl-i Sünnet, Batıniler’le mücadele etmiştir. Zira onlar, kalbleri ehl-i sünnet ve cemaate karşı kin ve nefretle dolu olan, Şia’nın aşırı uç fırkalarındandır. Onlar bütün mesai ve gayretlerini insanların kalblerine korku verecek bir takım hile ve tuzaklar kurmaya ayırmışlardır. İşte bu sebeple, Humus ve Hama arasındaki bazı kalelere hâkim olmuşlar, buralardan yola çıkarak insanlara korku salmaya başlamışlardır. Onlar, İslam tarihinde zor bir dönem olan bu süreçte, ehl-i sünnet önderlerinin karşısında cephe alarak doğrudan suç olan fiilleri işlemişlerdir.

Bâtıniler ilk icraatlarına 479/1103 senesinde Şam bölgesinde yer alan Humus emiri Cenahu’d-devle’yi öldürmekle başlamışlardır.²⁷ Bundan üç sene sonra Efâmiye/Hama kalesinin sahibi, Halef b. Melâibi de öldürmüşlerdir. Şöyle ki haşşaşilerin önderlerinden olan Ebu Tahir es-Saiğ, Sermin ehlinde bir grup topluluğu, Halef b. Melaib’e tuzak kurmaları için görevlendirmiş, onlar da 499/1105 senesinde Cemadiye’l-evvel ayının yirmi altıncı gününde onu öldürmüşlerdir. Efamiye kalesi uzun müddet Bâtınilerin elinde kalsa da 500/1107 senesinde Fransızlar o kaleyi batınilerden almıştır.

Sultan Mevdûd (rahimehullah) o devirde İslam ümmetinde cihad duygularını harekete geçiren ilk kimsedir. O, ilk harekete geçişinde Dımaşk’a ulaşmıştır. Savaş harekâtlarına girişen de yine odur. Hatta o, yenilmez olarak kabul edilen haçlı ordularına ait mitolojik efsanelerinin kökünü kazımış ve müslümanların galibiyet elde etme konusundaki güvenlerini yeşertmiştir.

Sultan Mevdûd, Dımaşk’ta, Emevi camisinde, bir cuma namazından sonra batınilerin tezgâhladığı bir suikaste kurban gitmiştir. Bu olaydan sonra haçlılar şu meşhur sözü söylemişlerdir: “Bayram olan Cuma günlerinde, ma’bud olan Allah’ın evinde, müslüman toplumunun en önemli desteği öldü. Allah onu yok etmeye hak sahibidir.”

Haçlılar bile müslüman bir kimsenin, Sultan Mevdûd’e Ramazan ayında, oruçlu olduğu bir cuma gününde, camide, yalnızca haçlılarla mücadele etmek istemesinden dolayı suikast yapabileceğine inanmamışlardı.²⁸

503/1109 senesinde Bâtıniler, Şeyzer kalesi ehlinin bir anlık gafletinden istifade ederek hucüm etmişler, orayı kendilerine mülk edinerek içerideki herkesi ve kalenin ehli olan Beni Munkiz’i kaleden zorla çıkarmışlardır.

Çok geçmeden Şam’a Bâtını önderlerinden ismi Behram olan bir şahıs gelmiş ve Halep’e yerleşmiştir. Sonrasında birliği ile beraber Dımaşk’a taşınmış ve oranın emiri Tağtekin tarafından korunup himaye edilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Kalanisî şunları ifade etmiştir: “Behram’ın ve onun cemaatinden korunmak için onlara izzetü ikram da bulunuldu. Sırf bu hedefle onlar koruma altına alındı ve kendilerine yardım eli uzatıldı.”²⁹ Onlar buna rağmen, Dımaşk halkından da endişe duydular. Çünkü onlar sünnete uygun bir hayat yaşıyordu. Behram, Tağtekin’in yanına sürekli gidip geliyordu. Hatta Tağtekin, ona 520/1126 senesinde Benyas kalesini hibe etti. İbnü’l Esir, Tağtekin’in bu kaleyi teslim etmesinin Dımaşk memleketi için felaket sebebi olduğunu ifade etmektedir: “Kale hakkında söylentiler

²⁷ Said Abdülfettah Aşur, *Tarihul Alakat beyneş Şarki ve’l-mağrib*, s. 345.

²⁸ Usame b. Munkiz, *el-İ’tibar*, s. 77.

²⁹ İbnü’l-Kalanisi, *Tarihu Dımaşk*, s. 342.

çoğaldı ve bunun duyulmasıyla da fitneler baş gösterdi. Bu durum fakihlere, âlimlere, özellikle de ehl-i sünnet dindar kimselere, çok ağır geldi.³⁰

Kalânîsi ise şunları söylemektedir: Behram neredeyse Benyas kalesine hâkim olmak üzereydi. Hatta halktan çobanlar, çiftçiler ve ayak takımı kimseler Behram'ın huzurunda toplandı. Behram bu kimseleri kurnazlıkla ve yalan yanlış şeylerle aldattı. Yine hile ve tuzaklarla bu kimselere kendini beğendirip, onların zimamalarını eline geçirdi. Böylece musibet iyice büyüdü. Onların durumu iyice ortaya çıkınca fitne baş gösterdi. Âlimlerin, mütebedeyyin Müslümanların ve ehl-i sünnetin önde gelenlerinin gönülleri hüznün ve tasayla doldu.³¹

Böylece insanlar Bâtınilerin yaptığı işlere karşı koymaya güç yetiremediler. Zira bir yönüyle Tağtekin onları himayesi altına almıştı. Diğer taraftan onlar en şiddetli yol ve yöntemlere başvuruyorlardı ve intikamları da çok vahşice oluyordu. Şöyle ki onlar, kendilerine düşmanlık eden kimseleri öldürüyorlar, sapkınlık ve dalalet içinde olmalarına rağmen kendilerine destek çıkanları da destekliyorlardı. Bunu öylesine ustalıkla yapıyorlardı ki ne sultan ne vezir bunların gerçek hallerini anlayamıyordu. Ne devletin zirvesi, ne de vali, onların şerlerinden emin olup kaçamazdı.³²

Batıniler, 520/1130 senesinde Musul Atabeyi el-Bursaki'yi öldürmüştür. 523/1133 senesinde, Bâtınilerin merkezleri olan Alamut kalesinden iki batini fedaisi, Dımaşk Atabeyi Tacü'l-Mülük Buri'yi öldürmeleri için gönderilmiştir Amaçları, Dımaşk ve Benyas'da kardeşlerinin başına gelen olaylardan ötürü Tacü'l-Mülük'ten intikam almaktır. Bu iki katil türlü türlü hile ve tuzaklarla adım adım hedeflerine yürümüşler ve Buri'ye ulaşıp onu vurmuşlardır. Ancak Buri'ye isabet eden ok öldürücü olmamış, yarası iyileşmiş, böylece de Bâtınilerin planı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Ebû Şâme el-Makdisi tarihinde rivayet ettiğine göre Batıniler, Selahaddin Eyyubi'ye, haçlıların ekserisi ile ve Esed Hıttan ile olmak üzere iki kez hile ve tuzak kurmuşlardır. Ne var ki bu her iki girişim de Allah'ın izniyle başarısızlıkla sonuçlanmış ve Selahaddin Eyyubi kendisine sıkıntı verecek bir durumla karşılaşmamıştır.

570/1174 senesinde Sa'düddin Gümüştekin, Selahaddin Eyyübi'ye hile ve tuzak kurması için Batini önderlerinden Sinan'a yüklü miktarda mal göndermiştir. Buna mukabil Batini Sinan da bir grup adamını Selahaddin Eyyubi'ye göndermiş onlar da bir boşluk anında kendisine hücum etmişlerdir. Ancak bu caniler de Selahaddin Eyyübi'yi öldüremeden etkisiz hale getirilmiş, öldürülmüşlerdir.

Selahaddin Eyyubi'nin ordusuna karışan haşşaşilerden birisi, kınından çıkarıp eline aldığı bir bıçakla sultana doğru yönelerek kaldığı çadırda onu öldürmek istemiş, ancak çadırın kapısına gelince Çandan emiri Tuğrul ona engel olmuş, onu oracıkta öldürmüştür. Sonrasında bu kimselerin ordunun içerisindeki iş birlikçilerinin bulunması için çalışma başlatılmıştır. Bu sırada ordu içerisindeki bir grup askeri şehit eden bu katiller yakalanıp öldürülmüşlerdir.

³⁰ *el-Kamil fi't-Tarih*, 8/319.

³¹ *Zeylü Tarihu Dımaşk*, s. 225.

³² İbnü'l-Kalanisi, *Tarihu Dımaşk*, s. 343.

571/1175 senesinde Selahaddin Eyyubi, Azez kalesine doğru yöneldi. Bu şehri kuşattığı vakit üzerinde askeri elbise bulunan batınilerden birisi Selahaddin Eyyubi'nin üzerine atılıp ve elinde bulunan hançeri başına vurdu. Ancak sultanın miğferinde bulunan demir parçacıkları onu korudu. Hançerin bıçağı yüzünü yalayıp geçti ve yüzünü tırmaladı. Selahaddin Eyyubi hala kendine hücum eden batinîyi kendisine daha fazla zarar vermeden tuttu. Adam, bu haldeyken sultanın refakatçilerinden birisi tarafından öldürüldü.

Başka bir sefer yine bir kişi sultanın üzerine atladı o da yine başarılı olamadan öldürüldü. Başka birisi de sultanı öldürmek için girdiği çadırdan başarısız bir şekilde çıktı, üzerine askerler çullandı ve onu öldürdüler. Allah batinîlerin tuzaklarını her defasında boşa çıkararak onların heveslerini kursaklarında bıraktı. Bu sebeple onlar amaçlarına ulaşamadılar.

Haşşaşilerin, Ehl-i sünnetin önderlerine ve önemli simalarına kurduğu tuzakların tümünü burada kaydetmeye girişsek, buna zaman yetmeyecektir.

İşte İslam tarihinin en ızdıraplı ve endişeli döneminde meydana gelen buna benzer hazin olaylar, söz konusu mezhebin genişleyip intişar etmesinin sebebi olagelmıştır. Böylece Ehl-i Sünnet cemaatinin, haçlılar ve batınilerden müteşekkil bu iki büyük tehlike karşısında gayreti dağılmış ve kuvveti de azalmıştır.

Ancak hemen ifade edelim ki batını tehlike diğerlerine göre her zaman daha acı ve daha amansız olmuştur. Çünkü bu tehlike, İslam cephesinin tam ortasına sızmıştır. İşin daha da vahimi kendilerine liderlik eden kimseler; İslam dininden kopmuş, haramları helal sayan, ama bununla birlikte Müslüman saflarında gözükken hilekâr, dinden çıkmış ve münafıklardan oluşan bir zümredir.

Tarihçi Kemalüddin bin el-Adim onların halini şu sözlerle anlatmıştır: “572/1176 senesinde Cebelü’s-Semak sakinleri günahlara ve cürümlere daldılar. Bununla beraber kendilerine “el-Mütetahhirin” “temizlenmiş kimseler” ismini vermişlerdi. İçkili toplantılarda kadın erkek karışık halde oturlardı. Öyle ki bir kimse, kendi kız kardeşini veya kızını bundan men etmezdi. Kadınlar erkek elbiselerini giymekteydi. Hatta onlardan birisi önderleri Sinan’ın, kendisinin rabbi olduğunu ilan etmişti.”³³

Müslümanların yardım ve desteğe şiddetle ihtiyaç duydukları bir zaman dilimi olan Haçlı savaşları esnasında Batını İsmailiyye fırkası, bilakis müslümanların birliğini parçalamış, himmetlerini dağıtmış ve İslam’ı içten vurmıştır. Bunların yanında bu fırka, Şam diyarında sosyolojik, siyasi ve fikri çözümlere sebep olan tehlikeli bir *fitne* olarak varlığını sürdürmüştür.

İbn Alkâmî'nin,³⁴ Abbasi Halifesi el-Mu'tasım'a Olan Düşmanlığı

Abbasi halifesi el-Mu'tasım'ın yönetimde aktif bir yönetimi ve ciddi bir ağırlığı yoktu. Onun döneminde devletin idaresiyle ilgili işleri Şii vezir İbn Alkâmî idare ediyordu. İbn Alkâmî, ordunun büyük bir kısmını dağıtmış ve orduya giden harcamaları da kesmişti. Bu

³³ Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb, 3/777.

³⁴ Son Abbâsî veziri olan İbn Alkamî'nin tam adı Ebû Tâlib Müeyyedüddin Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Ebî Tâlib el-Bağdâdî şeklindedir. 656/1258 senesinde vefat etmiştir.

sebeple ordunun büyük bir kısmı Irak'tan göç etmeye mecbur kalmıştı. Önceleri yüz bine ulaşan asker sayısı, bu uygulamalarla birlikte yirmi binden daha düşük seviyeye gerilemişti.³⁵

Kaynaklar İbnü'l-Alkamî'nin Hülagû ile anlaşma yaparak, onu Bağdat'ı işgal etmeye teşvik ettiğini zikretmektedir. İbnü'l-Alkamî, Hülagû'ye gizlice elçiler göndererek, halifenin gizli açıklarından ve hilafetin zayıf noktalarından haberdar olmasını temin etmiştir. İbnü'l-Alkamî bu şekilde, onların işini kolaylaştırarak Bağdat'ın fethinin kolayla gerçekleşmesine yardımcı olmuştur.

Ayrıca kaynaklarda şu bilgilerde yer almaktadır. Halife Mu'tasım, düşman ordusuyla karşılamak için hazırlık halideyken, İbnü'l-Alkamî, ordunun erzakını keserek, halifenin himmetini dağıtmıştır. Böylece o, halifenin düşmanla karşılaşmak üzere hazırlık yapmasına engel olmuş, buna gerekçe olarak da sulhu temin etmek istediğini sunmuştur. Bu hile ve tuzakların sonunda ise halife yine oyuna getirilmiş ve Bağdat Moğolların elinde adeta kolay bir lokma gibi fethedilerek düşmüştür.³⁶

Buna karşılık Hülagû de, İbnü'l-Alkamî'yi vezir atamak suretiyle onu mükâfatlandırmıştır. Bu konuyla ilgili İbn Tabâtabâ şunları kaydetmiştir: Sultan Hülagû, Bağdat'ı fethedince, halifeyi öldürmüş, şehri de vezir İbnü'l-Alkamî'ye teslim ederek ona ihsanda bulunmuş ve onu yönetici olarak atamıştır.³⁷

Öyle anlaşılıyor ki İbnü'l-Alkamî, halife Mu'tasım'ın nasıl birisi olduğunu çok iyi biliyordu. Halife Mu'tasım, oldukça cimri, mal biriktiren, dinar ve dirheme büyük önem atfeden birisiydi. Bundan daha vahimi, ne devlet savunmasını ilgilendiren mevzularda, ne de ordunun moral seviyesini yükseltecek, düşmanla karşılaşmaya teşvik edecek uygulamalarla ilgili herhangi bir harcamada bulunmazdı. Onun bu kusuru kendisinin ayrılmaz bir özelliği olarak sürekli devam ediyordu. Öyle ki en zor zamanlardan birisi olan Hülagû'nün Horasan'a ordular sevk ettiği ve devleti yok etmekle tehdit ettiği anda bile cimrilik özelliğinden vazgeçmemiştir.³⁸

Bununla ilgili olarak İbn Şakir el-Kütübi şunları söylemiştir: “Halife Mu'tasım, babası ve dedesi gibi uyanık ve gayretli birisi değildi. Bilakis, devlet idare ve yönetiminde tecrübesi çok azdı. Bu konudaki gayreti de yetersiz kalıyordu. Mala çok düşküdü. Devlet işlerini de sürekli ihmal eder, bu konularda başkasını vekil tayin ederdi.”³⁹ Zehebi de Mu'tasım'ın devlet idaresinde gevşek davrandığı ve yetersiz bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

Mu'tasım'ın devlet idaresindeki yetersizliği Moğolların ülkeye yaklaşmasına karşılık onu uyaran kimsenin şu cümleleri sarf edeceği bir dereceye ulaşmıştır: “Ben Bağdat'ım. Kendime yeterim. Diğer şehirlerden gelip orada ikamet ederek bana zahmet vermesinler. Ve

³⁵ İbnü'l-Verdi, *Tetimmatü'l-Muhtasar fi Ahbâri'l-beşer*, 2/243; İbn Tağri Berdi, *el-Nucüm ez-Zâhire*, 7/48.

³⁶ Ez-Zehebi, *Düvelül İslam*, 2/156; Ebü'l-Fida, *el-Muhtasarfi Ahbari'l-beşer*, 3/193-194 el-Makrizi, *Kitabu's-sülük*, 1/501; İbn Haldun, *el-İber*, 3/537; Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, s. 428.

³⁷ İbn Tabataba, *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultaniyye*, s. 338.

³⁸ Füad AbdülMu'ti es-Sayyâd, *el-Megulu fi't-tarih*, s. 201.

³⁹ *Fevâtü'l-vefiyyat*, 2/231; Ebü'l-Fida, *el-Muhtasar*, s. 194.

⁴⁰ Zehebi, *Düvelü'l-İslam*, 2/146.

ben Bağdat'ın içerisinde bulunduğum, o da benim evim ve ikamet yerim olduğu sürece bana hücum etmesinler."⁴¹

606/1258 senesinde Muharrem ayının on birinci gününde Moğollar, Bağdat şehrini kuşatma altına aldılar. Bu durum ayın sonuna kadar devam etti. Bu süre zarfında şehri yıkıp yok etmek için canlarının istediği her şeyi yaptılar. Şehrin etrafındaki kuleleri fethettiler. Hücum ederek şehrin doğu kısmındaki kalelere hâkim oldular.⁴²

Halifenin hazırladığı küçük bir ordu vardı. Bu ordunun komutanları ise Mücâhidüddin Aybek ile Mu'tasım'ın meşhur komutanlarından birisi olan Süleyman Şah'dı. Bu küçük ordu, Moğolların, ülkelerini işgaline karşı koymaya çalışsa da netice oldukça ağır bir hezimetle sonuçlandı. Ordunun büyük bir kısmı Moğolların eliyle can verdi. Mücâhidüddin Aybek ve Süleyman Şah hezimetin hemen ardından halife Mu'tasım'a gidip olan biteni haber vermek zorunda kaldılar. Mu'tasım'a, Müslümanların, sayıları iki yüz binden fazla Moğol ordusuna, sayıca az bir orduyla karşı koyamayacağını anlattılar. Ayrıca, Halife Mu'tasım'a, bir gemiyle Dicle nehrinden geçerek hazinelerini ve kadınlarını Basra'ya taşımasını ve oradaki bir şehre yerleşmesini fikrini verdiler.

Lakin vezir İbnü'l-Alkamî, halifeye yine tuzak kurdu. Ve onu taşınmaya gerek olmadığına ikna etti. Gerekeçleri ise, şartların barışa uygun hale geldiği ve bu durumda Hülâgû ve Moğol ordusunun itaatkâr bir şekilde, boyun büküp Mu'tasım'ın huzuruna gelecek olmasıydı.

İbnü'l-Alkamî, Hülâgû'nun yanına gidip kendini güvene aldıktan sonra yeniden Mu'tasım'a döndü. Ona, Hülâgû'nün tıpkı daha önce Rum sultanının yaptığı gibi kendisini hilafette bırakacağını ve kızını, Mu'tasımın oğlu Ebû Bekir'le evlendirmek istediğini haber verdi. Bunun üzerine Mu'tasım, Hülâgû'ye gitmek için oldukça güzel bir hazırlık yapıp, Bağdat'tan ayrıldı. Yanında üç oğlu da vardı.

Mu'tasım ve oğulları, Hülâgû'ye ulaştıklarında, Hülâgû onlara kızgınlık izhar etmedi. Bilakis yumuşak davranmaya ve hal hatırlarını sormaya başladı. Sonra elçisine yönelerek ondan, Mu'tasım'la beraber gelen insanlara, silahlarını bırakmalarını ve sayılarının tespiti için şehirden çıkmaları gerektiğini duyurmasını istedi. Bunun üzerine silahlarını atan insanlar şehirden çıktıkları gibi oracıkta öldürüldü.

Halife ve üç oğlu yanlarında getirdikleri eşyalarla birlikte Kelevâzî kapısı hizasında yer alan toplama kampına konuldular. Halife öleceğini ve bundan kaçış olmadığını anlamıştı.⁴³

Bütün bu olanlardan sonra Hülâgû, hendek kazılmasını, şehrin duvarlarının yıkılmasını ayrıca, Dicle nehri üzerine bir köprü inşa edilmesini emretti. Safer ayının yedinci gününde şehre geniş bir yağma düzenlendi. Moğollar şehirde her ne varsa, hepsini helal görüyorlardı. Altından yapılmış kubbeleri alabilmek için mescitleri dahi yıkıp yok ettiler. Yine, az da olsa, buldukları kıymetli eşyaları aldıktan sonra kaleleri de yıktılar. Moğollar

⁴¹ İbnü'l-Iberi, *Tarihu muhtasaru'd-düvel*, s. 255.

⁴² Reşidüddin el-Hemedâni, *Câmiu't-tevârih*, s. 29.

⁴³ Ebü'l-Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-beşer*, 3/194; Zehebi, *Düvelül islam*, 2/160; İbnü'l-Verdi, *Tetimmeül Muhtasar fi ahbaril beşer*, 2/283.

şehri yağmalarken, öldürmeyi, kan dökmeyi ve mevcut her şeyi gasp etmeyi helal görüyorlardı. Rivayet edildiğine göre onlardan biri şehrin sokaklarından birine girmiş ve orada kırk çocuğu öldürmüştür. İnsaflı tarihçiler, Moğolların öldürdüğü kimselerin sayısının bir milyon sekiz yüz bin olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁴

Halife Mu'tasım ise bir çuvala konularak atların ayakları altında tekmeden suretiyle acı bir şekilde can vermiştir. Defnedilmişse de kabrinden geriye bir iz bırakılmamıştır.⁴⁵

Safevîler ile Ehl-i Sünnet İlişkileri

Safevili İsmail, Tebriz'i işgal ettiğinde Tebriz'deki ehl-i sünnet nüfusu onların üçte ikisinden fazlaydı (%65) Safevili İsmail şehri aldıktan sonra, her kim muhalefet eder veya başkaldırırsa onu öldüreceğini ferman etmiştir. Hatta kendisi hakkında olumsuz tek bir kelime dahi eden olursa kılıcını çekeceğini ve yaşayan kimse bırakmayacağını söylemiştir. Ve Safevili İsmail dediğini yapmış, binlerce insanın canına kıymıştır. Tebriz mezbahanelerinde öldürülenlerin sayısının yirmi bini aşkın kişi olduğu rivayet edilmektedir. Ehl-i sünnet nüfusuna karşı cezalandırmanın ve öldürmenin en ağır biçimi uygulanmıştır. Öyle ki erkeklerin, kadınların ve çocukların vücut azaları kesilmiştir.

Safevili İsmail 916/ 1510 Mahmut Âbad'da Özbekleri hezimete uğrattıktan sonra – burası Merv'e biraz uzak bir köydür– Merv halkını da öldürmeye başlamıştır, kışı Herat'ta geçirmiştir. Herat şehrindekiler Sünni olmasına rağmen orada Rafizi mezhebini resmi mezhep olarak ilan etmiştir. Ayrıca ilan etmiş olduğu mezhebin insanlar arasında yayılması için medreseler inşa etmiştir.

Aynı şekilde Şah 1. Abbas da Rafizi mezhebinin yayılması için hiç bir yardımını esirgemiyor, hırs gösteriyordu. Bu da onu, özellikle ehl-i sünnetten kendisine muhalif olan kimselere eziyet etmeye ve onları cezalandırmaya sürüklüyordu.

Abbas eline geçen her fırsatta ehl-i sünnetten intikam alıyordu. Düşmanlığı o dereceye ulaşmıştı ki, iranlıların hac farızasını yerine getirmek için Mekke-i Mükerrreme yerine, sekizinci imam olan Ali bin Musa er-Rıza'nın Meşhed'deki kabrini ziyaret etmelerini temin etmeye çalışıyordu. Ona göre İranlıların Mekke'ye giderken ehl-i sünnet olan Osmanlıların topraklarından geçmemeleri ve bu düşman devlete geçiş ücreti ödememeleri adeta milli bir görevdi.

Fakat Roland Müsinöz, bu uygulamanın şehirden çıkmayı önlemek için getirilmiş olduğunu ifade eder.

Kavminin bu fikri benimsemesi için 1. Abbas sekizinci imamın kabrini ziyaret için sık sık Meşhed'e gitmeye başladı. Yürüyerek İsfahan'dan Meşhed'e kadar gidiyor ve Mekke'deki Kâbe-i Müşerreffe yerine oradaki kabirleri hac ediyordu. Bu onun görüşlerini benimsetme yollarından biriydi. Bu sebeple persler Kâbe'nin aksine Meşhed'i hac etmeye başladılar.

⁴⁴ Zehebi, *Düvelül İslam*, 2/120; ed-Diyaru'l-Bekri, *el-Hamis*, 2/376.

⁴⁵ İbnü'l-Fevta, *el-Havadisü'l-Camia*, s. 357.

1. Abbas Rafizi mezhebine girmeyi kabul etmeyip, sünni kalmaya devam eden İranlı kürtlere kötü davrandı. Onları hedef alması kininden ve onlara olan kızgınlığındandı. Bu inadı kürtleri başka bir yere sürgün etmeye kadar vardı, onlardan büyük bir kısmını Kürdistan'dan Horasana sürerek mağdur olup eziyet çekmelerine sebep oldu.

Birinci Abbas katı kalbli bir kişiliğe sahipti. Sünni olan Osmanlı ve Özbek esirlerine karşı çok sertti. Onlara en hafif cezası –farz-ı muhal öldürmezse- gözlerine mil çekmekti. Sünni mezhepten dönmeyen hiçbir sünni esiri bağışlamazdı.

Şah Abbas'ın özel müneccimi olan Celaledin Muhammed El-Yezidi, Abbasi tarihi kitabında Ehl-i sünnetle olan bu uzlaşmazlığın birçok yönünü nakleder. Onlardan bir kısmını aktarıyoruz:

Şah Abbas (1599 m./ 1008 h.) yılında Simnan şehrine geldi. Burada uzun süre kalarak oraya hükmetti. Halkın, kendi kanunlarına muhalefetinden dolayı çok sayıda ehl-i sünnet kimseyi tutukladı. Sonrasında Abbas, ehl-i sünnetten âlim kimselerin burun ve kulaklarının avam halka yemek diye ikram edilmesini emretti.

1609 (h. 1018) yılında, Hemedan şehri hâkimi, ve sünni olan Mahmut Ed-Debbağ'ın, Hemedan'da Şia mezhebinden olan kimselere eziyet ettiği iddiası Şah Abbas'a ulaştı. Şah Abbas Mahmut ed-Debbağ'ın derhal tutuklanmasını ve öldürülmesini emretti. Fakat Mahmut saklandı. Şah hemen bir ferman yayınladı. Buna göre, Mahmut üç gün içerisinde ortaya çıkmazsa şehirdeki sünni kabilelerin tüm fertleri öldürülecek, mallarına, kadınlarına ve çocuklarına el konulacaktı. Sonunda Mahmut tutuklandı ve idam edildi.

1611 (h. 1020) yılında Şah Abbas, dedesi Safiyuddin el-Erdebili'nin mürşidi Şeyh Zahid Geylani'nin kabrini ziyaret etti. Kabri ziyaret edenlere ve hizmetinde bulunanlara dağıtılması üzere çokça mal bağışladı. Fakat bu bağıştan hiçbir sünniye pay verilmemesini şart koştu.

Kısaca, Safeviler, İran'da mutaassıp Rafizi-Pers devletini kurmuş ve ellerine geçen her fırsatta Ehl-i sünnetle savaşmışlardır.

Safeviler'in Osmanlılara Karşı Avrupalılarla İş Birliği Yapması

Safevi devleti, Osmanlı İmparatorluğu ile ancak Osmanlı'nın Avrupalı düşmanlarıyla yardımlaşmak suretiyle ile savaşabileceğini idrak etmişti. Bu sebeple, Birinci İsmail ve birinci Abbas gibi önde gelen safevi komutanlar, Avrupalı devlet adamlarının hepsiyle iyi ilişkiler içerisine girerek, karşılıklı yardımlaşma anlaşmaları yapmaya var güçleriyle gayret etmişlerdir. Nitekim iki tarafın da hedefi Osmanlı Devleti ile savaşıp, Osmanlı'yı ortadan kaldırmaktır.

Safeviler pek çok sefer, Osmanlı komutanlarının Avrupa'daki fetihleri bırakıp, sünni topraklardaki safevi ayaklanmasını bastırmak için geri dönmelerine sebep olmuşlardır. Mesela Osmanlı Padişahı Sultan Selim, Avrupa'daki fetihlerden dönerken, Safevi Şahı Birinci İsmail'le karşılaşmıştır. Bir başka Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman da Avusturya'yı kuşatma altına almış, altı ay boyunca oranın surlarını sıkıştırarak, neredeyse ülkeyi fethedecekken doğudan gelen bir haber üzerine, İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti Safevi tehlikesiyle iki koldan mücadele etmiştir.

- a. Batini ve Alevi fitnessi
- b. Uzun süre devam eden savaşlar⁴⁶

Buna şahit olarak Kıştalet imparatoru Ferdinand'ın elçisi Busik'in Hükümdar Fatih Sultan Mehmed'e açıkça söylediği şu cümle yeterlidir: Safevi devletinin ortaya çıkması, Avrupalı'ların Osmanlıların eliyle helak olup gitmelerine engel olmuştur.⁴⁷

Tarih kitapları, Sultan Birinci Selim'e karşı Çaldıran meydanındaki ağır ve acı hezimetinden sonra, Birinci Şah İsmail devri hakkında anlatılan pek çok entrikaya şahitlik etmektedir. Nitekim onlar, Çaldıran meydanında aldıkları ağır yenilginin üzerini örtmek için Portekizlerle anlaşma için harekete geçerek, onlarla iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Portekiz Devleti ise Safevi devletinin kuruluşundan hoşnut olan Avrupa'nın bir parçasını oluşturuyordu. Zira Safevi devletinin ortaya çıkmasıyla Osmanlıların Avrupa'ya ve onların ticaretlerine uyguladığı baskı politikasında bir takım boşluklar meydana gelmişti. İşte bu sebeple Avrupa krallıkları Safevi devleti sayesinde bir anlamda rahatladılar ve genişlik kazandılar. Safevi Şah İsmail ise her iki devlet arasında kardeşlik, muhabbet, iktisadi ve siyasi ilişkiler kurulmasını öngörüyordu.

Portekizlere gelince onlar, Hindistan'daki adamları olan Bukirku ve Birinci Şah İsmail arasında anlaşma sağlamışlardı. Bu anlaşmanın maddeleri şu şekildedir:

- a. Portekiz deniz donanması, İran'ın Bahreyn ve Katif'deki politikasını destekleyecek.
- b. Portekizler, Bolşevik ve Mekran'daki isyan hareketlerini söndürmede İran'dan destek alacak.
- c. Her iki devlet de Osmanlı devletine cephe açmada ortak hareket edecek.
- d. İran'ın Hürmüz adasındaki hâkimiyeti kalkacak ve burada Portekizlere tabi olmuş bir hâkim bulunacak, İran Hürmüz'ün iç işlerine müdahale etmeyecek.

Öte yandan Safevi devletinin Osmanlı yönetiminden kurtulmak için iş birliği yaptığı, iyi ilişkiler geliştirdiği devletler arasında İspanya ve Macar devleti de yer almaktadır. Birinci Şah İsmail her iki devlete de mektup göndermiş ve bu mektuplarda devletler arasında dostluk ve karşılıklı yardımlaşmaya dayalı anlaşmalar imzalamayı talep etmiştir. Yine o ifadeleri arasında türkleri yok etme amacıyla ilgili ortak hareket etmeyi de arz etmiştir.

Şah İsmail'in Venedik krallığı ile anlaşma yapabilmek için sarf ettiği gayret hayasızcaydı. Zira Venedik, Osmanlıların Britanya devletine yaptığı baskıdan ve Avrupa ile Asya arasındaki ana ticaret yolunu kapatmasından ticari olarak olumsuz etkilenen bir devlettir. Şah İsmail, Venedik krallığına elçilerini göndererek, onlara deniz yoluyla Osmanlı devletine hücum etmeyi teklif etti. Safevi Devleti ise Osmanlı'yı karadan abluka altına alacaktı. Bu sayede Venedik, Akdeniz'de kaybettiği ticari itibarını yeniden kazanmış olacaktı.

Sonuç

Bu araştırmadan çıkan en önemli netice şudur:

⁴⁶ Muhammed Abdül-latif Heridi, *el-Hurubul Osmaniyye el-Farisiyye ve Eseruha fi inhisari'l meddi'l-İslami an Avruba*, s. 61.

⁴⁷ Ahmed el-Havli, *ed-Devletü's-Safeviyye*, s. 87.

Şia fırkaları isimlerinin farklılığına, birbirlerine uzak mekân ve zaman aralıklarında vücut bulmalarına rağmen gerek çıkış noktaları ve üslupları gerekse de hedef ve gayeleri itibarıyla genellikle aralarında bir uyum (ittifak) söz konusudur.

İslam tarihi dünüyle bugünüyle bir genellemeye tabi tutulacak olursa farklı yönelimlerine rağmen Şii fırkaların ortak hedeflerinin şunlar olduğu görülecektir.

- 1- Sünni İslam'ı yıkmak,
- 2- Müslümanların gönüllerindeki sahit ve sağlam inanç esaslarını sarsıp ortadan kaldırmak
- 3- İnsanlar arasına bid'at düşünceleri yaymak,
- 4- Yakın zamana kadar bu bid'at ve hurafelerle kendisinde bir gedik açılmamış ehl-i sünnetin korunaklı kalelerinde Şii küfrünü yaymaya çalışmak.

Şii, sünni çekişmesi günümüzde de hala devam etmektedir. Fikirler ölmemiş, zihniyetler değişmemiştir. Değişen yalnızca şekil, görünüm ve sahalardır. İslam'ın münafıklardan oluşan gizli düşmanları, düşmanlıklarını aleni ve cehri olarak yapan kâfirlerden daha tehlikelidir.

Günümüze Rafizî ve Batınîler İslam'ı yok etmek ve ehl-i sünneti marjinalleştirmek için, modern haçlılar ve siyonistlerle el ele vermişlerdir. Afganistan ve Irak hadiseleri bizden hiç de uzak değildir. Bu kimseler, seleflerinin yolundan gidip ehl-i sünnete ihanet ederek gizli- açık, gece-gündüz demeden bürokratlarla, düşünürlerle ve aydınlarla uğraşmaktadırlar.

Varsın onlar ümmetin mişkât-ı nübüvvetten aldığı sahit, sapasağlam akideyi altüst etmek, devirmek için tüm güçleriyle ve vasıtalarıyla çalışsın dursunlar. Heyhât! Heyhât! Onların ehl-i sünnetle olan durumu tıpkı şairin dediği gibidir:

Devirmek için bir kayaya toslayan dağ keçisi gibi,

Kıpırdatamadı onu, kendi boynuzuna zarar verdi.⁴⁸

⁴⁸ Divânü'l-A'sâ

Kaynakça

- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Daru'l-Fikr, Beyrut ,1801
- İbni Tagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zâhire*,Daru'l-Kutub
- İbn Teymiye, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1948.
- İbnü'l-Cevzi, *el-Mevzuat*,el-Kahire,1966
- İbn Şakir el-Kütübi, *Fevtu'l- Vefiyyat*, Daru Sadir, Beyrut
- Ebû Şâme, *Kitâbu'r-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, Müessesetür'risale, Beyrut,1997
- İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb*, Matbaatü'l Katolokiyye, Dımaşk,1968
- İbnü'l-Ibrî, *Tarihu Muhtasarü'd-Düvel* , Daru'l-Mesira, Beyrut
- Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire
- İbnu'l-Futî, *Kemaluddin, el-Havadis el-Camia*,Daru'l-Ğarb,Beyrut,1997
- İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*,Daru Hasen, Dımaşk,1983
- İbn Vâsıl, *Cemâlüddin Muhammed bin Salim, Müferricü'l Kürûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddîn eş-Şubbâl, Kahire-1953
- İbn-ül-Verdî, *Tetimmet-ül-Muhtasar fi-Ahbâr-il-Beşer*, Dârul Marife, Beyrut,1980
- El-Aşi, *Meymun bin Kays, Divanü'l-Âşa*, Mektebü'l-Edeb,Mısır
- Mahzun Muhammed,*el-Karamitatu fi'l-Halic'il-Arabiyyi*,2007
- Abdülkadir bin Tâhir el-Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*,Daru'l-Afak,Beyrut
- Cuma, *Bedii Muhammed,eş-Şehu'l Kebir*,Daru'n-Nahda,Beyrut,1979
- Hafni Abdulmun'im, *el-Mevsuatü'l-Farku ve'l-Cemaatu ve'l-Mezehibu'l-İslemiyetu*,Mektebetu Medbuliyyu,Kahire,2005
- el-Habzuriyyu ,*Ali abdu'Semi, el-Hurubu's-Salibiyyeti*,Kahire
- Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed el-Hatib el-Bağdadî, *el-Kifaye fi İlmi'r-Rivaye*,Daru'l-Kutubu'l-Hadisiyye,Kahire
- İbn Haldun, *el-İber ve divanü'l-mübtede' ve'l-haber fi eyyami'l-arab ve'l-acem ve'l-berber ve men asarahum min zevi's-sultani'l-ekber*, Daru'l-Fikr , Beyrut,1981
- el-Havliyyu Ahmed,*ed-Devletu's-Safeviyyeti*,Mektebetu'l-Encelu Mısriyyetu,Kahire,,1981

ed-Diyaru'l-el-Bekriyyu Hüseyin bin Muhammed bin el-Hasen el-Malikiyyu,el-Hamisu fi ahvali enfesi nefisin,el-Matbautu'l-Vehbiyyeti,Kahire,1866

Zehebi, Düvel'ul İslam, Daru İhyai't-Turas'l-Islamiyyu,Doha,1988

Reşidü'd-Din Fazlullah, Camiu't – Tevarih(Hulakuler kısmı),Daru İhyai'l-Kutubi el-Arabiyyeti,Kahire,1960

Zekkar Suheyl, el-Camiu li Ahbari'l-Karamita, Daru Hassan,1982

Zeki Muhammed Emin, Hulasatu Tarihi'l-Kurdi ve Kurdistan min akdami'l-usur et-tarihiyyeti hatta'l-en, Kahire,1936

Es-Suyuti, Tarihu'l Hulefa,Daru'l-Fikr,Beyrut

Şakir Muhammed,et-Tarihu el-Islamiyyu, el-Mektebu'l-Islamiyyu,Dimaşk,1991

Sayyad Fuad Abdu'l-mu'ti,el-Muğul fi't-Tarih,Daru'n-Nahda,Beyrut,1980

İbn Cerîr et-Taberî, Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk,Daru'l-Fikr,Beyrut

Ibni Tabâtabâ Muhammed bin Aliyyu'l-Maruf bibni't-Taktakiyyu,el-Fahru fi'l-Adabi's-Sultaniyyeti ve'd-Duveli'l-Islamiyyeti,Daru's-Sadr,Beyrut

Aşur Said Abdulfettah,Tarihu'l-Alakati beyne's-Şarki ve'l-Ğarbi fi Usuri'l-Vusta,Daru'n-Nahda,Beyrut,1947

Zeynuddin el-Irakî, Fethu'l-Muğis şerhu elfiyeti'l-hadis,Mısır baskisi,1935

el-Ğarib Abdullah,Ve Cea Devru'l-Mecusi,Daru'l-Cil,Kahire,1981

Ali el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk,Daru'l-Kutubi'l-İlmiyyeti,Beyrut,1997

_____,el-Mukaffa el-Kebîr, Daru'l-Ğarbi'l-Islamiyyi,Beyrut,1989

_____,el-Mevâiz ve'l- İtibâr bî Zikri'l-Hıtat ve'l-Asar,Kahire,1853

Ibnu Munkiz, *Kitabü'l-İ'tibar*, Mektebetu's-Sekafeti'd-Diniyyeti,Kahire

Nâsır Hüsrev, Sefer-Nâme(arapçaya tercume eden Yahya Haşşab),Kahire,1993

Mucinous Roland, Tarihu'l-Hadarati'l-Ami(arapçaya tercume eden Yusuf Dağır),Beyrut

Haridi Muhammed Abdul'latif,el-Hurubu'l-Osmaniyyetu el-Farisiyyete ve eseruhe fi Inhisari'l-Meddi'l-Islamiyyi an Urubba, Daru's-Sahvati, Kahire, 1987.

el-Kıfârî, Nâsır b. Abdullah b. Ali, Usûlü'l-mezhebi's-Şîati'l-İmâmîyyeti'l-İsnâ Aşeriyye ard ve nakd, Doktora Tezi, Câmîiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûdi'l İslâmî.

Öz Mustafa, ‚Şia‘, DİA, Ankara 2009, c. 39.

Topaloğlu Bekir, Kelâm İlmi, Damla Yayınevi, İstanbul 1993, 5. Baskı.

Çayıroğlu Yüksel, Ehl-i Sünnet ile Şia Arasındaki Temel İhtilâf Noktaları, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: XV, sayı: 1.

Coşkun, İbrahim, Şia’da İmamların Otoritesi, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: VII, sayı: 1.

Ecer, Ahmet Vehbi , Şia ve Doğuşu, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sayı: 1.

Özarlan, Selim, Şia’nın Dinî Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 2005, cilt: III, sayı: 1.

Söfuoğlu, M. Cemal ‚Şia’nın Sahabiler Hakkındaki Bazı Görüşleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1981, cilt: XXIV.

Şia-i İmamiye’nin Hadîs Anlayışı, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993 : İstanbul)*, 1993, s. 258-287.

İrfan Abdülhamid, İslâm’da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları, çev.: Saim Yeprem, Marifet Yayınları, İstanbul 1983.

İhsan İlâhi Zahîr, Şia’nın Kur’ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, çev.: Sabri Hizmetli, Hasan Onat, Ankara, 1984.

Ahmed Emin, Fecrü’l-İslâm, Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-Arabî, 1969.

Şeyh Mufid, Evâilu’l-makâlât, thk. İbrahim el-Ensârî, el-Mü’temiru’l-âlemî lielfiyeti Şeyh Müfid, 2000.

Muhammed Rıza’l-Muzaffer, Akaidü’l-İmâmiyye (Şia İnançları), çev.: Abdülhakıy Gölpınarlı, Zaman Yayınları, İstanbul 1978.

Ethem Rûhi Fığlalı, İmâmiyye Şiası, Selçuk Yayınları, İstanbul 1984.

el-Küleynî, Usûlü’l-kâfi, Beyrut: Dâru’l-Murtazâ, 2005.

Humeynî, el-Hukûmetü’l-İslâmiyye, 1389, 3. Baskı.

Hayrettin Karaman, ‚Ca’feriyye‘, DİA, Ankara 1993, c. 7.

Aktepe Orhan, Kelâm İlmi Açısından Bedâ’ Anlayışı‘, Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 8, sayı: 23.

Avni İlhan, ‚Bedâ‘, DİA, Ankara 1992, c. 5, s. 291.

İlyas Üzüm, ‚Recat‘, DİA, Ankara 2007, c. 34.

Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, es-Savâiku’l-muhrika, thk. Abdurrahman b. Abdullah, Lübnan: Müessesetü’r-risâle, 1997, c. 2.

Muhammed Bâkır el-Meclisî, Bihâru’l-envâr, Beyrut: Müessesetü’l-vefa, 1983, c. 22.

Muhammed b. Yakub el-Küleynî, el-Kâfi, thk. Muhammed Cafer Şemsüddin, Beyrut: Dâru’t-taâruf, 1990.

Muhammed b. Hasan el-Hur el-Âmilî, Tafsîlu vesâili’ş-Şia ilâ tahsili menâsiki’şşerîa, thk. Kum: Müessesetü Âli Beyt, 1414.